

3174

28
F-57

1885

XVI 27.

200
221-65

2
0

B 2001

2010

~~$$\frac{200}{218 - 18}$$~~

200

221-PL

工

ᠫᠤᠯᠤᠰᠤᠨ

ԿԵՍԱՐ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾ

(F U R O Q)

ՔԱՐԳՄ. ՊՐԱՆՍԻԵՐ ԷՆԵՑ

ՎԻՔԻԼՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ԹԻՖԼԻՉ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՅՐԲԵԼԵՆ ՓՈԴԱՅ, № 1 | 2

1885

Перепечатано изъ газеты „Арцаганкъ“

ՄՕՐՍ ՅԻՀԱՏԱԿԻՆ

Նուիրում եմ

մեր բարոյական-կրօնական դաստիարակութեան
փափագով թարգմանուած այս գրքուկները
շարքը:

29708. և. 1.
13546-58
Дозв. цензурою. Тифлисъ, 18 Сентября 1885 г.
Типог. И. Мартirosiанца, на Орб. ул., д. № 1/2.

Ճ Կ Մ Յ Յ Կ Ե Ս Դ Օ Պ

ԵՑ Խողովան

մտածելով այսպիսի մտածողի-մտածողացի զմե
կիմանալով որ Զատմանքիս Ե խողովան
: ոգիաց

Վստահանում եմ ասել, որ Բերսիէն իբրեւ
բարոյագէտ Հաւասար է եկեղեցական բեմի ա-
մենահռչակաւոր զարդերին, իսկ իւր նուրբ և
ճշգրիտ գիտողութեամբ ոչ ոքից վաչր չէ...: Ար-
դեօք ինչպիսի ատենախօս է նա: Ո՞րնի ձևեր,
առանձին մի ոճ, ճարտասանական կորով: Ինձ
թվում է թէ ունի, թէպէտ չ'գիտեմ: Բայց որ
նա սքանչելի մատենագիր է, առանց կեղծ
եռանդի, առանց արուեստակութեան, որ պար-
զութիւն և գեղեցիկ ճաշակ ունի, որ նորա ոճը
իւր մտքի Հաւատարիմ և ստույգ արտայայտու-
թիւնն է և իւր հոգւոյ անխաբուսիկ Հայելին,
— այդ ես գիտեմ, այդ ես Համարձակ Հաստա-
տում եմ: Հազիւ թէ մի որ և է գրքի ընթեր-
ցանութիւն ինձ այնքան զմայլանք պատճա-
ռած լինի, որքան Բերսիէի քարոզները:

ՍԷԼԵՆՈՐ ԴԷ ՍՈՐԷ

մասնութիւնը միշտ երազում էր իւր նախկին անկախութեան մասին և ամէն ոք, որ կամենում էր ժողովրդականութիւն վայելել, պէտք է փայփայէր այդ յոյսերը, որ փարիսեցիք վառ էին պահում ժողովրդի հոգւոյ մէջ իբրեւ մի նուիրական հուր: Ստիպել Յիսուսին յայտնել իւր կարծիքը այս խնդրի մասին, — մի վերին անտիճանի ճարպիկ միջոց էր նոցա համար, որոնք կամենում էին մի որ և է հնարքով կոտորել նորա անունը ժողովրդի աչքում: Եւ ահա այս նենգ խորհրդով, հերովդացիք և փարիսեցիք մոռանում են իրանց վաղեմի ատելութիւնը և միանում են: Յանկարծակի, մի քանիսը նոցանից բաց հրապարակի վերայ, մերձենում են Քրիստոսին և ամբողջ առաջ դնում են նորան այս ճարտարասոյզ հարցը. «Պարտ է հարկս տալ կայսեր՝ թէ ոչ»: Եւ կարծես թէ ամեն խուսափանք անկարելի առնելու համար՝ աւելացնում են, ասում է մեզ Մարկոսը, «Տացո՛ւք՝ եթէ ոչ, տացո՛ւք»: Նկատեցէք թէ որ աստիճանի ծանր դրութեան մէջ էր ձգուած Յիսուս: Եթէ նա պարզապէս պատասխանէ. «վճարեցէք հարկը», նա մի վատթար է, ազգային անկախութիւնը

ուրացող, դաւաճան դէպի Իսրայէլը: Եթէ նա պատասխանէ. «մի վճարէք հարկը», սոյն այս մարդիկը ապստամբ կ'հռչակեն նորան և առաջուց նորա երեսին կ'տան այն մեղադրանքը, որ շուտով կրկնելու են Պիղատոսի առաջ դատարանում. «Հակառակ է կայսեր»: Եւ մի քանի փոքր է պատասխանում Յիսուս. նա վեր է առնում մի դահեկան, որի վերայ գտնվում է կայսեր՝ պատկերը և որ Հրէաների Հպատակ դրութեան ականքն է, այնուհետեւ, նայելով իւր խօսակիցների դէմքին, հարցնում է թէ ո՞ւմ պատկերն է դրամի վերայ դրոշմուած և պատանալով նոցանից որոշ խոստովանութիւն այն քաղաքական կոխման, որ նոքա առաջինները ընդունեցին, նա արժասանում է այս անմահ խօսքը. «Տուք զկալսերն՝ կայսեր և զՍտուծոյն՝ Ստուծոյ»: Այսպէս Յիսուս բացարձակապէս մերժում է լուծել ազգային քաղաքականութեան վերաբերեալ մի խնդիր, ինչպէս մի այլ հանգամանքում, երկու եղբարց առաջ, որոնք վիճում էին ժառանգութեան մասին, նա մերժեց մի իրաւաբանական խնդիր վճռել: Այս կարգի խնդիրներ լուծելու համար չէ եկած նա այս

աշխարհը: Զուր կանցնէ ամեն ջանք նորան
 ռամկապետ, ժողովրդի յուզիչ դարձնելու: Սա-
 կայն ենթադրեցէք մի ըսպէ, որ նա հրատա-
 րակէր Իսրայէլի անկախութիւնը և արտասա-
 նէր մի խօսք, որ մի ահեղ ապստամբութեան
 նշան պէտք է դառնար: Ինչ կ'շահէր այդ
 բանից Աստուծոյ արքայութիւնը: Արդեօք մի
 արիւնայեղ պատերազմ՝ յաջորդելով միւս բազ-
 մաթիւ կռիւներին՝ ինչ չափով կ'նպաստէր
 արդարութեան դատին, և հաստատ է արդեօք
 որ Իսրայէլը արժանի էր ազատութեան: Երբ
 մարդս ուսումնասիրում է այդ երկրի պատ-
 մութեան այն յիսուն տարուայ շրջանը, որ
 նախընթաց է Քրիստոսին, երբ տեսնում է՝
 թէ նորա ցեղապետները ինչ մեծարանքներ են
 մատուցանում Հռովմի զօրապետներին, թէ
 ինչպէս նոքա իբրեւ զէնք են ծառայում կայ-
 սերական քաղաքականութեան բոլոր գաղտ-
 նազործ որոգայթներին, թէ որքան անընդու-
 նական են նոքա միանալու մի ընդհանուր և
 բուն հայրենասիրական նպատակի համար, —
 այն ժամանակ կարելի է միայն հիանալ Յի-
 սուս Քրիստոսի այն Աստուածային իմաստու-
 թեան վերայ, որով նա հրաժարվում է մաս-

նակցել հրէաների քաղաքական ցնորքների
 անբաժան կռուին:

Պէտք է ասել, որ նորա հակառակորդնե-
 րը զգացին այդ և չնայելով իրանց ատելու-
 թեան, նորա բռնած դիրքը զարմանք և հիա-
 ցումն ներշնչեց նոցա: Տասն և ութ դար է
 անցել և Քրիստոսի այդ խօսքը այժմ աւելի
 ճշմարիտ է, աւելի լուսափայլ է, աւելի խրա-
 տական է քան երբ և իցէ: Այս իսկ կուզէի
 բացատրել ձեզ, խորհելով ձեզ հետ այդ խօս-
 քի մասին:

Այս խօսքը միանգամայն նոր էր: Դա
 վերջ էր դնում աստուածպետութեան (théo-
 cratie), որ մինչև այն ժամանակ Իսրայէլի
 քաղաքական իդէալն էր: Ինչ բան էր աս-
 տուածպետութիւնը. դա քաղաքային հասա-
 րակութեան ստորադասութիւնն էր քահանա-
 յական կարգին, Աստուած կառավարում է ան-
 միջապէս իւր պատուիրակների ձեռքով և
 պետութեան ձեռքում եղած բոլոր միջոցները
 դործ է դնում իւր կամքը իրազործելու հա-
 մար: Եղբարք իմ, աստուածպետութիւնը մի
 վսեմ իդէալ է. մի վերին աստիճանի մեծ գա-
 ղափար կայ միօքի այս տիրապետութեան մէջ

նիւթի վերայ, և ոգւոյ՝ ձևի վերայ: Ես յօժար եմ ասելու որ Աստուծոյ թագաւորութիւնը այնպէս, ինչպէս նա մի օր պէտք է իրագործուի, Հանդիսանում է մեր աչքի առաջ բնականապէս իբրեւ մի աստուածաբետութիւն, ուր ամեն ինչ կ'ձգտէ Տիրոջ ծառայութեան: Ես Հիացած եմ այն բանի վերայ, ինչ որ Իսրայէլի կոչման մէջ անգուղական և Հերոսական է, Խորայէլի, որ չ'նայելով իւր թուական նուագութեան, Համարում է իրան Աստուծոյ իրաւունքի զինուոր: Մակաբայեցւոց պատմութիւնը անկասկած մարդկութեան պատմութեան ամենաոհեմ էջերից մէկն է: Սովորական մարդիկ չէին նուիրուէս Գրիգոր VII-ները և Ինոկենտիոս III-ները: Նոքա, որոնք այդ անձանց մէջ տեսնում են լոկ փառամոլ Ֆանատիկոսներ, այս կարծիքը յայտնելով ցոյց են տալիս իրանց սահմանափակութեան չափը: Երբ Հիւղերբանդը մեռնելու ընկալին կրկնում էր այս հռչակաւոր խօսքերը. «Ես սիրել եմ արդարութիւնը և ատել անարդարութիւնը. ահա այս պատճառով եմ աքսորանքի մէջ մեռնում.» չէ կարելի չը խոստովանել նորա մէջ մի Հիանալի ցնորքի անձնատուր եղած հոգւոյ խոր հա-

մոզմունք: Բայց և այնպէս ես նորից կրկնում եմ, որ այն խօսքի մէջ, որ մենք այժմ ասումնասիրում ենք, Յիսուս բացարձակապէս դատաւարտել է աստուածաբետութիւնը:

Այս խօսքը յայտ յանդիման երկու հասարակութիւն է բնգունում. մէկը զուտ քաղաքային, որի գլուխն Կեդարն է և որ կարող է կոչուիլ կայսրութիւն, թագաւորութիւն, սակաւատեութիւն կամ ռամկապետութիւն, միւսը բուն կրօնական, որ կախումն ունէ միայն Աստուածանից:

Արդեօք այդ կ'նշանակէ, թէ Յիսուս կամենում էր ազատ կացուցանել քաղաքային հասարակութիւնը ամէն կրօնական գաղափարից և սահմանել մի տեսակ շրջան, որ փակուած պէտք է մնայ Աստուծոյ ազդեցութեան առաջ: Այսպիսի մի ենթադրութիւն արգարեւ անհետեւ կ'լինէր. դա միանգամայն կ'հակառակէր Աւետարանի ամբողջ վարդապետութեանը: Աւետարանի ամենասակնեղ յատկանիշներից մէկն այն է, որ նա չէ ճանաչում աշխարհականի և հոգեւորականի մէջ եղած հեթանոսական խտրութիւնը, կրօնը մի առանձին տարր չէ դարձնում, մնացեալ տարրերից

կղզիացած. այլ ընդհակառակը տեսնում է կր-
թօնի մէջ աստուածային ազդեցութիւն, որ ա-
մեն ինչ պէտք է թափանցէ. չկայ այնպիսի
մի շրջան, որ կարողանար փակուած մնալ
նորա առաջ: Ահա այս միտքն է յայտնում
սուրբ Պօղոսը հետեւեալ խօսքերի մէջ, որոնք
մի օտարոտի պարզութիւն ունին. «Եթէ ու-
տիցէք, եթէ ըմպիցէք, եթէ զինչ և գործի-
ցէք, դամենայն ինչ ի փառս Աստուծոյ արաս-
ջիք:» Եթէ ուրեմն կեանքի ամենաչնչին գոր-
ծողութիւնները պէտք է վերաբերուին Աստու-
ծոյ փառաց, ապա ինչպէս կարելի է նորա
առաջ փակ պահել սօսիալական և քաղաքա-
կան կեանքի շրջանները. իսկական կրօնը եր-
բէք չի համաձայնիլ այդ շէմքի վերայ կանգ
առնել: Նա կ'ցանկայ անցնել այդ շէմքը: Նա
կ'մտնէ գերդաստանը, սենատները, դատարան-
ները. նա կ'ցանկայ ամեն ինչ գիտենալ և ա-
մեն ինչ թափանցել: Ոչ մի օրէնք օտար չի
մնալ նորա համար՝ նա յաւակնութիւն կ'ու-
նենայ ամենուրեք մտցնել արդարութեան, իս-
կական հասարակութեան, զթովութեան ոգին.
նա փոքրերի և թոյլերի իրաւանց վեհագոյն
ներկայացուցիչը կ'լինի. նա կ'պատառէ հասա-

րակութեան ընդունուած սովորութեանց կեդ-
ծաւոր քողը. նա կ'ձգտէ բոլորը դէպի ճշմար-
տութեան ուղին դարձնել: Ինչպէս կարելի է
պահանջել քրիստոնեայ դատաւորից, օրէնս-
դրից, պետական անձից, թողնել իւր խղճ-
մասնքը այն դրան շէմքին, ուր նա խոր-
հուրդ է անում, և այդ ո՞ր սքանչելի սովես-
տութեան հիման վերայ կարելի է պահանջել,
որ նա կրօնասէր լինելով իւր սեփական
անձին վերաբերեալ ամեն գործերի մէջ, ան-
կրօն լինի երբ խնդիրը հասարակական մարմնի
մասին է, այսինքն մարդկանց մասին, որ նո-
րա եղբայրներն են: Քաղաքային ընկերութիւ-
նը կ'ենթարկուի ուրեմն կրօնի ազդեցութեան
և կ'ենթարկուի այնքան աւելի, որքան այդ
կրօնը աւելի վեհամաստ է և հասարակու-
թեան օրէնքները կ'կրեն բնականապէս այն
դրոշմը, որ կրօնը դրած կ'լինի այդ հասարա-
կութիւնը կազմող անդամների իւրաքանչիւրի
խղճմտանքի վերայ: Տեսէք, օրինակ, թէ ինչ
է անցնում մեր աչքի առաջ Ափրիկէի երկու
ծայրերում: Հարաւում, Լեսոտօյի երկրի մէջ
մի փոքրիկ ազգ, որի անունը ընտանի է մեզ
ամէնքիս, մեծաւ մասամբ դարձրած է դէպի

քրիստոնէութիւն. երբէք մեր միախօնարները
չեն ձգտել միջամտելու նոցա քաղաքական
օրէնսդրութեան. բայց և այնպէս նոցա վար-
դապետութեան ազդեցութեան ներքոյ բազմա-
կնութիւնը շուտով կ'ազդարէ օրինաւոր լինե-
լու և երկրի ներկայացուցիչները կ'շնորհեն
գերդաստանին իւր իսկական հիմքը և իւր
արժանաւորութիւնը: Եգիպտոսում ժամանա-
կակից գաղափարների ազդեցութեան ներքոյ,
որոնց աղբիւրը Աւետարանն է, ստրկութիւնը
դժգին հարուածների է ենթարկվում և կա-
րելի է համոզուած լինել, որ չ'նայելով երկրի
անկականուած կառավարութեան համախոր-
հուրդ լինելուն՝ նա կ'անհետանայ մեր աչքե-
րից: Նոյն վերջը կունենայ Հնդկաստանում դա-
սակարգերի (կաստաների) առեւի սիստեմը և
մենք կարող ենք յուսալ, որ մօտիկ է այն
օրը երբ Զինատանը կ'ազատուի ասիոնի թոյ-
նից: Նոյն իսկ այստեղ, մեր շուրջը, հակառակ
բնօրայշտների (naturaliste) այն ստորացուցիչ
տեսութեանց, որոնք ճանաչում են միայն ոյժի
իրաւունքը, կարծիքների մի աճող շարժում,
ձգտում է անհատական կնոջ, ժողովրդի ե-
րեւայի, բոլոր կրտսեր կոչուածների համար

մի հովանաւորութիւն՝ նոցա բարոյական ա-
ղատութիւնը և արժանաւորութիւնը պաշտ-
պանելու համար: Թող չ'շփոթէ մեր միտքը
այն փաստը, որ այս մեծ դատի պաշտպան
յաճախակի հանդիսանում են ազատախոհներ
(libre penseur) կամ անաստուածներ. այդ
դատը այսու ամենայնիւ սրբազան է և քրիս-
տոնէական, դա Յիսուսի այն մեծ սկզբունք-
ների երկրաւոր և հասարակական իրագործու-
թիւնն է, որ Նա ցանել է այս աշխարհում:

Աւետարանը կամենում է ուրեմն և կա-
րող է ամեն ինչ թափանցել: Մարդկութեան
կեանքը իւր ամենատարբեր շրջաններում պէտք
է ենթարկուի նորա ազդեցութեան:

Այս ասելուց յետոյ, ես նորից հաստա-
տում եմ, որ կրօնական հասարակութիւնը և
քաղաքային հասարակութիւնը կատարելապէս
տարբեր են. այս զանազանութիւնը մեզ հա-
մար ակներև կ'լինի եթէ մենք ներկայացնենք
մեզ նոցա տիրապետութեան ենթարկուած
շրջանների և գործ դրած միջոցների բնաւո-
րութիւնը:

Պետութեան տիրապետութեան շրջանը՝
ներկայ կեանքն է և միայն և եթ աշխարհա-

1004
1906

կան շահերը: Պետութիւնը պէտք է երաշխաւորէ ամէն մի քաղաքացուն իւր իրաւունքները և արտօնութիւնների ազատ վայելումը. բացի այս նա կարող է նպատակ դնել իրան ապահովել ամէնքի համար բարեւաւութեան մէջ աւելի մեծ գումար. նորա բարձրագոյն իդէալը արդարութիւնն է: Այս կողմով նա հանդիպում է բարոյականութեան: Կայ մի հասարակական բարոյականութիւն որ չպէտք է բռնաբարէ անհատի խղճմտանքը, բայց որ պէտք է պահանջէ ամէնքից հնազանդութիւն և, եթէ հարկը ստիպէ, նաև զոհաբերութիւն: Սխալ է ուրեմն կարծել թէ հասարակութիւնը լոկ շահերով կապուած մի պարզ ընկերութիւն է: Նորա գաղափարը շատ աւելի բարձր է, նա կարող է հրաւեր կարգաւ մարդկութեան ամենամեծ բնազդումներին:

Բայց պետութիւնը հանդիպում է բարոյականութեան միայն իւր սօսիալական կիրարկութեան միջոցին. նա գիտէ և կարող է քաղաքացի նախապատրաստել. նա չէ կարող և չ'պէտք է իշխէ ամբողջապէս մարդու վերայ: Կրօնական խղճի սեամքի առաջ, նա պէտք է կանգ առնէ. երբ զանազան վարդապետու-

թեանց է հանդիպում նա կարող է և պէտք է միայն նոցա բերած պտուղներով դատէ. բարոյականութեան մէջ նորան հարկ չէ գիտենալ իրերի ծագման և վախճանի խնդիրները: Եթէ հնազանդուելով պարտքիս, ես հրնազանդում եմ Աստուծոյ ձայնին, եթէ ես հաւատում եմ որ վարմունքս Աստուծային հաճութեան արժանի է,—այդ պետութեան գիտենալու բանը չէ: Ի հարկէ պետութիւնը չ'է կարող անտարբեր մնալ դէպի կրօնի այն ուսումը, որ զանազան եկեղեցիք մատակարարում են աճող սերնդին: Եթէ այդ ուսումը բացարձակապէս յարձակուի պետական օրէնքների վերայ, եթէ նա քարոզէ իշխանութեան արհամարանք կամ սօսիալական տեսլութիւն, եթէ յարձակուի քաղաքային բարոյականութեան նոյն իսկ սկզբունքների վերայ, տէրութիւնը իրաւունք կ'ունենայ միջամտելու. բայց երբ այդ ուսումը խօսում է Աստուծոյ, մարդկային հոգւոյ և մարդու վերայ ազդող կրօնական շարժառիթների մասին, ապագայ կեանքի յուսոյ մասին, պետութիւնը պէտք է խոստովանէ որ ինքը անձեռնհաս է նոյն իսկ այն բաների առաջ, որ իւր աչքում կարող է ան-

մտութիւն, նախապաշարմունք երևալ: Եղել են ասորներ, որ ժամանակակից պետութիւնը անաստուած է. դա մի սոփեստական դադափար է, որով կամենում են պետութիւնը մի աղանդի դրօշակին ծառայեցնել: Այսքանը կարելի է ասել միայն, որ պետութիւնը չէ-զօք դիրք պէտք է բռնէ զանազան դաւանութիւնների հանդէպ և նորա ամենաբարձր կոչումն է՝ պաշտպան հանդիսանալ խղճի ազատութեան և ամենքի կրօնական իրաւունքների: Ամեն անգամ երբ պետութիւնը դուրս է եկել իւր այս իրաւանց շրջանից, վարդապետութեան խնդիրների մէջ խառնուելով, մի մասնաւոր աստուածաբանութեան պաշտնյան հանդիսանալու, նա բռնութեամբ սեփականել է իրան մի ծիծաղելի և ատելի դեր:

Յիշեցէք Բիւզանդիոնի կրօնական կռիւները, ուր օրտոգօքսութեան պաշտօնական ճակատագիրը շատ անգամ կախուած էր մի կնոջ հաճութից. յիշեցէք Սպանիայի Փիլիպոսի մռայլ բռնակալութիւնը կամ տասնեութերորդ դարու անվախճան վէճերը, երբ Հռովմի վարդապետութիւնը շնորհքի մասին տարածվում էր այն ամպարիշտների, անբարոյական-

ների կեղեքիչ ոստիկանութեան ձեռքով, որոնք կոչվում էին Բէժան և կարգինալ Դիւբուա: Թող ամսոսայ ալգախի ժամանակները ով կամենայ: Ես իմ կողմից ասում եմ, թէ ամենայն միջոց, որ բառնում է պետութիւնից խղճի սրբազան շրջանը, նպաստում է Յիսուս Քրիստոսի բուն միտքը իրագործելուն:

Եկեղեցին և պետութիւնը զանազանվում են ոչ միայն իրանց ներգործութեան շրջաններով, այլ և իրանց գործ դրած միջոցների բնաւորութեամբ: Պետութեան գէնքը — ոյժն է, նա իշխանութիւն և իրաւունք ունի բռնադատել նիւթական ստիպմամբ ամենայն ընդդիմակայութիւն իւր օրինաց: Եկեղեցւոյ գէնքը խօսքն է. եկեղեցին չէ կարող և չ'պէտքէ բռնադատէ որ և է հաւատք ընդունելու. «Զի գէն գինուորութեան մերոյ ոչ է մարմնաւոր (2 կորնթ. X, 4), ասել է հոգիների այն մեծ աշխարհակալը, որ երբ և իցէ յայտնի է եղել եկեղեցուն: Տեսականապէս ամէնքը ընդունում են այս տարբերութիւնը: Քրիստոնէութեան և ոչ մի ջատագով չ'կայ, որ իբրև մարդկանց հիացման առարկայ չ'ներկայացնէր առաքեալների վեհ պատկերը, ո-

րոնք յաղթում են աշխարհը միմիայն Համոզման գորութեամբ և սրբութեան օրինակով. չ'կայ մէկը, որ չը շեշտէր կամովին խաչուած Յիսուսի և Ղուրանը սուսերով տարածող Մահամեղի Հակապատկերը: Բայց իրականապէս և եթէ փաստերին նայելու լինինք, եկեղեցին ամենանախատելի կերպով եղծել է այս հրաշալի սկզբունքները: Տասն և վեցերորդ դարու բողոքականութիւնը շատ երկիրներում մոռնուած է և տարածուած բռնակալական միջոցներով, իսկ կաթողիքական եկեղեցին երբէք պաշտօնական կերպով չէ մերժել բռնադատութեան օրինաւորութիւնը կրօնական խնդիրներում, ընդհակառակը syllabus'ը *) հռչակել է այդ սկզբունքը մի այնպիսի անկեղծութեամբ, որ ոչինչ տեղիք չէ թողնում թիւրիմացութեան: Ինչ քաջ յայտնի է այն կարի նուրբ խտրութիւնը, որ պաշտօնական աստուածաբանութիւնը միշտ արած է այդ

*) Քարոզիչը ակնարկում է այստեղ պապի 1864 թուականին հրատարակած շրջաբերականին, որի մէջ ամփոփուած են Հռովմայ աթոռից նշուած բոլոր հին և նոր ուսմունքները:

տեսակ խնդիրների մէջ: Ասում են որ եկեղեցին միշտ անոխակալ է և քաղցր, որ նա միայն Հոմոգմունք է գործ դնում, որ նա մայր է և գթաւատ, բայց աւելացնում են թէ երբ նորա ջանքերը ապարդիւն լինին, նսանհաւատներին և անապաշխարներին յանձնում է մարմնաւոր իշխանութեան: Ecclesia abhorret a sanguine, եկեղեցին դարձում է արիւնից, ուստի և այդ արիւնը նա թափել է տալիս աշխարհային պաշտօնեայի ձեռքով: Չ'գիտեմ թէ դուք ինչ կարծիք ունիք այս սովիեստութեան մասին: Ինչ Համար դա դարձելի է: Ես նախադասում եմ քահանայի բազուկը, որ հարուածում է յայտնապէս՝ այդ կեղծաւոր Հոմաբանութեան: Երբ մարդ կարդում է Հերետիկոսների դատաւճիռների քանի մի արձանագրութիւններ, երբեմն հանդիպում է մի մանրամասնութեան, որ սարսուռ է բերում մեզ վերայ: Ահա կանգնած է ամբաստանեալը՝ խոշտանգանքից ուժահատ, նորա մարմնի անդամները ջարդուած են, նորա գէմքը սաստիկ նեղութիւնից կապտած, նորա ատամները կրծտում են երբ նա պատկերացնում է իրան սպասող նորանոր տանջանքները, — այն ժամանակ,

ասում է պատմութիւնը, «Հայր Հաւատաքն-
նողը սկսեց քաղցրութեամբ խօսել նորա հետ».
tunc pater suaviter allocutus est. Այս
քաղցրութեամբ խօսքը գրագրի պարզ գրչի
տակից սպրդած մի ճշմարիտ դժոխային իմաստ-
ունի: Ես երբէք բաւականին խիստ խօսքեր
չեմ գտնիլ այն չարիքը արտայայտելու համար,
որ արել է եկեղեցին այսպիսի գէնքեր գործ
դնելով: Ինչ կ'պատասխանեն որ այս միջոցները
յաջողութիւն են ունեցել: Ստիպուած եմ խոս-
տովանել, որ այդ միանգամայն ճշմարիտ է:
Շատ օգնիւ հոգիների ցնորքներին հակառակ՝
փաստը իրականութիւն ունի: Այս գէնքերը
յաղթել են: Ճիշտ չէ որ մարտիրոսների ա-
րիւնը միշտ եկեղեցւոյ սերմն է եղած: Այս
արիւնը շատ անգամ իզուր է հոսել: Ոյժը
երբեմն յաղթող է հանդիսացել խղճմտանքնե-
րի վերայ. երկիրներ կան, որոնց գլխին մի
ուժգին և կոպիտ յաղթութիւն մի այնպիսի
կրօն է կապել, որ ազգային է դարձել և դարեր
ապրել: Ես գիտեմ ի հարկէ, որ եթէ իրերի
ընդհանրութիւնը նկատողութեան առնենք,
կ'ստուգենք որ այս յաջողութիւնները թանգ
գնով են ձեռք բերուած, որ նոքա զարհու-

րելի ընդդիմագործութիւններ են առաջ բե-
րել, որ սուրբ Բարդուղիմէոսի գիշերը, ինչպէս
նկատել է Բէկօնը, աւելի անաստուածներ է
ստեղծել քան Լուկրեցիոսի բոլոր գրուածքնե-
րը, և որ վերջ ի վերջոյ քրիստոնէութեան
ընթացքը երկար ժամանակներով դադարեց-
րած է եղել այս կարծեցեալ յաղթանակներով:
Բայց այս բոլորը պարզուեցաւ միայն ժամա-
նակի ընթացքում. արդ քաղաքագէտները կա-
մենում են յաջողութիւն ունենալ, և, պէտք
է խոստովանել, որ անմիջական յաջողութիւնը
շատ յաճախ պսակել է հալածանքը: Ահա այս
պատճառով, եթէ կամենում էք այդ տեսակ
գէնքեր գործածելու կամ դոցա համակրելու
գալթակողութիւնից ազատ մնալ, պէտք է
փաստերից բարձր ամբառնաք և հիմնուիք մի
սկզբունքի վերայ: Արդ՝ այդ սկզբունքը նոյնն
է, որ դրել է Յիսուս Քրիստոս և որին այն-
պէս ականերև կերպով հետևում էին առա-
քեալները. այսինքն Աստուծոյ արքայութեան
և սորա գործ դրած գէնքերի բուն հոգևոր
բնաւորութիւնը: Դարձեալ կրկնում ենք. պե-
տութիւնը այս դէպքում մի դեր ունի միայն
և այլ դեր ունենալ չէ կարող, բայց թէ՛ ա-

պահովել ամէնքին խղճի աղատութիւնը, ապահովել ոյժի զօրութեամբ, եթէ այդ անհրաժեշտ է.—այդ նորա իրաւունքն է և նորա պարտաւորութիւնը: Եկեղեցին կարող է այս պահանջել պետութիւնից. մենք կ'մեղանչէինք մեր պարտաւորութեան դէմ իբրև քրիստոնեայ և քաղաքացի, եթէ թոյլ տայինք, որ այս իրաւունքը ոտնակոխ լինէր. բայց երբ այս ընդհանուր իրաւունքը հաստատուած է, եկեղեցին կարող է սփռել ճշմարտութիւնը, որի աւանդապահն է ինքը, միմիայն վարդապետութեան և համոզման ճանապարհով: Իւր գործը դրած սուսերը—Աստուծոյ բանն է. խաչը, որ իւր Գլխոյ չարչարանքի գործիքն էր, դառնում է իւր յաղթութեան գործիքը. նորան ոգևորող միտքը նմանեցրած է աղանձի. սոքա են այն պատկերները, որ գործ է ածում սուրբ Գիրքը իւր զօրութիւնը ցոյց տալու համար: Եթէ ճշմարտութիւնը մի որ և է աստիճանով պարտական լինէր իւր յաղթութիւնը ոյժին, այն ժամանակ մենք պետք է հարցանէինք մեզ, թէ ինչու Աստուած թոյլ տուեց որ ճշմարտութիւնը խաչուէր իւր Որդոյ անձնաւորութեան մէջ. ամբողջ Աւետա-

րանը այս կերպով մի վսեմ անիմաստութիւն կ'դառնար:

Տարբեր իրանց ազդեցութեան շրջանով, իրանց գործ դրած զէնքերովը, եկեղեցին և քաղաքային հասարակութիւնը իրանց անխուսափելի յարաբերութիւնների մէջ՝ պետք է առանձին խնամքով նախանձախնդիր լինին իրանց անկախութիւնը պահպանելու: Արդ՝ այդ անկախութիւնը վտանգի մէջ կարող է դրուիլ երկու կերպով. աստուածապետութեամբ, որ ենթարկում է պետութիւնը եկեղեցւոյն, և հակառակ տեսութիւններով, որոնք ենթարկում են եկեղեցին պետութեանը: Մենք իսկոյն խօսեցանք աստուածապետութեան մասին և ես ցոյց տուի թէ ինչպէս Յիսուս վերջնականապէս դատապարտել է այդ: Այլ ևս այս կողմից չէ սպառնում այսօրուայ օրը վտանգը: Կարող են փորձ փորձել տեսականապէս յարութիւն տալ այն բանին, ինչ որ միջին դարերը իրագործել են այնպիսի հոյակապ և աղետաբեր կերպով: Բոլոր այս ջանքերը կ'ընդհարուին նոյն իսկ ժամանակակից հասարակութեանց ոգւոյն և նոցա վերջը մի ողորմելի անյաջողութիւն կը լինի: Թող անցեալի ֆանա-

տիկոս երկրպագուները մնան իրանց դռն-
հեծուլթիւններով և անկար գալույթով. թող-
նենք որ մեռեալները թաղեն իրանց մեռել-
ներին: Այսօրուայ օրը մտքառումը սպասում
է մեզ մի տարբեր ուղղութեամբ: Պետութեան
մասին կայ մի գաղափար, որ սպառնում է
նոյն իսկ եկեղեցւոյ ամբողջութեան. այդ այն
գաղափարն է, որ միախառնում է եկեղեցին
քաղաքային հասարակութեան հետ մինչև այն
աստիճան, որ կորցնում է առաջինը երկրորդի
մէջ և կրօնի վերայ նայում է իբրև քա-
ղաքային մարմնի գործողութիւններից մէկի
վերայ *):

Ժամանակակից ռամկապետութեան ներ-

*) Այս անտութիւնը մի անուն ունի պատմութեան
մէջ. Էրասմուսուս-վէն, աստուածաբան Երաստի անունով
որ առաջինը տրամաբանօրէն բացատրեց այդ հայեացք-
ները: Cuius regio, illius religio: Նոյն եզրակացութեան
կարելի է հասնել ենթադրելով որ Եկեղեցւոյ գաղափարը
պէտք է անհետանայ բրիտոնեայ դարձած քաղաքային հա-
սարակութեան գաղափարի մէջ, ինչպէս այդ երազել է
հռչակաւոր Ռօքթըր, ինչպէս այդ պնդում է այսօր մեր
պատուանի բարեկամ Վեստմինստերի կարգերէց Ստենլին,
որի հայեացքները այս կէտի վրայ միանգամայն հակառակ
են մեր հայեացքներին:

Վայացուցիչներից շատերի կարծիքով, կրօնա-
կան հասարակութեան վերայ պէտք է նայել
իբրև ամէն մի ուրիշ հասարակութեան վե-
րայ: Այդ հասարակութիւնը այլ կանոն և այլ
կամք ունենալ չէ կարող, բայց թէ այն որ
թելադրում է նորան իւր անդամների մեծա-
մասնութիւնը: Այն փաստի վերայ հիմնուելով,
որ կրօնական զգացմունքը կարող է փոփո-
խուիլ, ինչպէս միւս բոլոր զգացմունքները և
որ դա ևս պէտք է ենթարկուի յառաջագիմու-
թեան օրէնքին, նոքա եզրակացնում են, թէ
քաղաքային հասարակութիւնը կարող է ուղ-
ղել դորան այս կամ այն մտքով և այսպէս
հաշտեցնել դորան ներկայ ժամանակի նորանոր
պահանջների հետ: Ահա այս կարծեցեալ իրա-
ւունքից յառաջ եկաւ, անցեալ դարու վերջին,
կղերի քաղաքային կազմակերպութիւնը, որ
այնպիսի մեծ վտանգի ենթարկեց ֆրանսիական
յեղափոխութեան գործը և այնպէս սաստիկ
երկպառակեց Ֆրանսիան. դժբախտաբար այս
փորձը պատշաճապէս չէ հասկացուել և մեր
օրերում նոյն ցնորքով մոլորուած մարդիկ եմ
տեսնում, որոնք իրաւունք են համարում Եւ-
րոպայի մէջ եկեղեցին և պետութիւնը միաց-

նող դաշնագիրներ յօրինել, որպէս զի արդարացնեն իրանց ձգտումը՝ կրօնական կեանքին վերաբերեալ օրէնքներ հրատարակելու և այնպիսի կրօնք ստեղծեն, որ լինէր դարուս ըղձանքների բարձրութեան վերայ: Այս պահանջին միայն երկու պատասխան կալ, պնդել նախ և առաջ, որ երբէք չ'պետք է շփոթել քաղաքային հասարակութիւնը և կրօնական հասարակութիւնը. պնդել այնուհետև որ մի իսկական եկեղեցի, այսինքն մի բուն քրիստոնեայ հասարակութիւն, երբէք թոյլ չի տալ, որ իւր գլխին այս տեսակ փորձեր անեն, որ հասարակութիւնը կազմող բոլոր անդամների համար քրիստոնէութիւնը աստուածեղէն յայտնութեան մի փաստ է, որ նա կախուած չէ մի մեծամասնութեան պատահարներից, որ չ'ստացած լինելով քաղաքային հասարակութիւնից ոչ իւր հեղինակութիւնը, ոչ իւր հաւատի օրէնքը, նա չէ կարող սոցա նորա իշխանութեանը ենթարկել. ամենայն եկեղեցի, որ չի իմանալ այս լեզուն բանեցնել և այս սկզբունքների համաձայն ընթանալ, ամենայն իրաւամբ դատապարտուած է կորչելու: Նա կարող է իւր վատահոգի զիջումների շնորհիւ, մի առ ժամանակ

ժողովրդականութիւն վայելել, նա կարող է կարծել որ վայելելով ամբոխների մոլեսքանչ հաւանութիւնը, մի ոյժ է գտել. բայց այս արագանցուկ ալիքը այսօր կ'բարձրացնէ նորան, որպէս զի ձգէ վաղը անգորութեան և արհամարհանքի անդունդը:

Ես փորձեցի, եղբարք իմ, ցոյց տալու ձեզ թէ Յիսուս-Քրիստոս ինչպէս է որոշել սկզբունքով պետութեան և եկեղեցւոյ փոխադարձ անկախութիւնը և ինչպէս պետք է պահպանուի իւրաքանչիւրի անկախութիւնը նոցա բոլոր յարաբերութեանց մէջ: Տեսնենք այժմ խնդրի գործնական կողմը. այստեղ մենք շատ յաճախ կ'հանդիպենք այդ երկու հասարակութեան շփոթմանը, որ Յիսուս-Քրիստոս այնպէս որոշակի զատել է միմեանցից:

Այստեղ եկեղեցին հպատակեցրել են մի որ է քաղաքական կուսակցութեան շահերին. նորան համարում են նախկին հասարակական կազմակերպութեան պսակ. եթէ մի հին հաստատութիւն ընկնում է, կարծում են որ կրօնը վտանգի մէջ է. կարծում են թէ գահը և սեղանը անքակտելի կերպով կապուած են և որ մի ռամկապետական հասարակութիւն չէ

կարող քրիստոնեայ լինել: Յօգուտ կառավարութեան այս կամ այն ինչ ձևի մէջ են բերում հռչակաւոր վկայութիւններ. ուր առաքեալները սլատուիրում են հնազանդութիւն իշխանութեան, առանց նկատելու որ այդ իշխանութիւնը պարզապէս այն քաղաքային հասարակութիւնն է, որի տեսութիւնը բացատրում է սուրբ Պօղոսը և որ առաքեալները նոյն իսկ այս վկայութեանց մէջ են ձևակերպել այս հասարակութեան անկախութիւնը: Միախառնելով եկեղեցին մի քաղաքական կառավարութեան ձևի հետ, այս կառավարութեան դէմ ուղղուած ամէն մի հարուած համարում են իբրև ապստամբութիւն և հպարտութեան նըշան: Գառնապէս ամփոստում են անցեալը առանց մտածելու, որ այդ անցեալը ունեցել է սակայն ամպարշտութեան, ապստամբութեան և յանցանքների իւր ընդարձակ մասն ու բաժինը. բնազդամբ գրաւում են իրանց դրօշակի պաշտպանութեան համար բոլոր յետաըջական կուսակցութիւնները, նոցա մէջ բնական դաշնակիցներ տեսնելով: Կուսակցութեան շահերը շուտով մի կողմ են թողնում կրօնական շահը. հոգիները դէպի Աստուած դարձնելը՝ զբաղման

մի երկրորդական առարկայ է դառնում. էական կէտը՝ արդարաբայի դատի յաղթութիւնն է և ով նպաստում է այդ դատին՝ ամենաթիւրեղի ընդունելութիւնն է գտնում. ոչ ոքին փոյթ չէ սորա անձնական հաւատը կամ բնաւորութիւնը. նման այն քրիստոսազօր արքաներին, որոնք առանց խղճի մտաց դիմում էին տաճկի կամ հերետիկոսի օգնութեան, կրօնական դատի սլաշտպանները այսօրուայ օրը յաճախ տարօրինակ դաշնակիցներ ունին. մարդուս սիրտը ցաւում է, երբ տեսնում է որ սուրբ խրնդիւնների պաշտպան հանդիսանում են պղծիչներ և երբ հանդիպում է նոյն աշխարհային թերթում, անառակութեամբ լի էջերին կից, Քրիստոսի և նորա Աւետարանի ջատագովութեան: Տխուր տեսարան, որին ամեն օր տկանատես ենք:

Մի ծայրայեղութիւն առաջ է բերում մի այլ ծայրայեղութիւն: Իմ նկարագրածի հակառակ բանակում, ես տեսնում եմ որ յաճախ մի համաման շփոթութիւն է տիրապետում: Այն ճիշդ սկզբունքը հիմք առնելով, որ Աւետարանը նպաստաւոր է ամեն ազատութեան, աշխատում են, որ մի բոլորովին տարբեր խնդիր

է, նորան Համերաշխ անել այս ինչ յառաջագէտ կուսակցութեան. այսպէս մի երեսուն տարի սորանից առաջ, արդարացնում էին ընկերավարութիւնը (socialisme) յանուն Քրիստոսի յայտնի խօսքերի և առաջին քրիստոնեաների օրինակի: Կարծում են, որ կառավարութեան այս ինչ ձևը, օրինակ Հասարակապետական ձևը բողոքականութեան ոգւոյ բնական հետեւանքն է: Պատմաբանօրէն ոչինչ բան այդքան անճիշդ չէ, և դիւրին կըլինէր ապացուցանել, որ անձնուիրութիւնը դէպի ժառանգական միապետութիւն ոչ մի տեղ գուցէ այսօրուայ օրը այնքան արմատացած չէ, որքան մի քանի բողոքական ազգերի մէջ: Այս ինչ ռամկապետութիւնը կարող է բռնակալական լինիլ, այն ինչ սակաւապետութիւնը (oligarchie) յարգել է տուել իւրաքանչիւրի իրաւունքներն և արտօնութիւնները և պատմութեան յայտնի օրերում ապաստարան է տուել բոլոր աշխարհների և ամեն կրօնի տարազրեաներին: Ուրեմն վերին աստիճանի վտանգաւոր է և անարդար եկեղեցին որ և է աստիճանով Հազորդ անել կառավարութեան մի առանձին ձևի. այս խնդրի մէջ միակ որոշ կէտն այն է,

որ ամենայն ինչ, որ բարձրացնում է մարդկային արժանաւորութիւնը, բարոյական ազատութիւնը, պէտք է Համակրելի լինի քրիստոնէական եկեղեցւոյ Համար, վասն զի քրիստոնէութիւնը ռիսերիմ թշնամի է ամենայն ճնշման, զար դա վերևից թէ ներքևից:

Տեսականօրէն ընդունում են այս գաղափարը և մոռանում ամենայն օր մաքառման սաստկութեան մէջ: Ուրեմն թող ոչ ոք չ'զարմանայ որ մենք անկեղծութեամբ մատնանիշ ենք անում վտանգի վերայ: Ես կարծում եմ որ եկեղեցին պէտք է ամենայն ազատութեանց Հովանաւորիչ լինի, և ես նոյնպէս Հաստատ Համոզուած եմ, որ նա երբէք չ'պէտք է ծառայէ մի քաղաքական կուսակցութեան շահերին: Արդ ամենայն եկեղեցի ունէ իւր պաշտօնական ներկայացուցիչները, այն ինչ որ փոքրաբար կոչում են եկեղեցւոյ կղերը: Ես իմ կողմից Հաւատում եմ պաշտօնէութեան աստուածային Հաստատութեանը. ուրիշները տեսնում են այդ բանի մէջ միմիայն մի անհրաժեշտ պաշտօն. սոցա Համար, Վինէի խօսքի Համաձայն, Աստուծոյ պաշտօնեայն լոկ մի պաշտօն վարող քրիստոնեայ է: Ես այս տեսա-

կէտերի մասին չեմ կամենում վիճել, ես միայն հաստատում եմ այն յայտնի փաստը, որ կղերքը կամ պաշտօնէութիւնը, ինչ ձևով և հանգէս գայ նա, ունէ վտանգալից պատիւ ներկայացնելու եկեղեցին հասարակական կարծիքի առաջ: Եւ ահա, ես կարծում եմ որ նորս իսկական հեղինակութիւնը աւելի մեծ, առաւել ուժեղ կ'լինի եթէ նա համախոհ չ'դառնայ ոչ մի կուսակցութեան, եթէ նա ստուեր չ'ձգէ իւր վերայ որ և է քաղաքական գաշակցութեամբ և եթէ ձգտէ միայն լինելու իրաւունքի, ազատութեան, հասարակական խաղաղութեան ներկայացուցիչ և պաշտպան: Առաջ, համարեա թէ բոլոր եւրոպական պետութեանց կազմակերպութեանց մէջ, կղերքը իւր պաշտօնական տեղն ունէր ազգային ժողովներում: Այժմ այդ տեղը համարեա թէ ամենուրէք մերժում են նորան: Դորա վերայ ես չեմ գանգատվում, ընդհակառակն ուրախանում եմ և կ'ցանկայի, որ կղերքը չ'մտնէր, ազգային ընտրութեանց ճանապարհով այն ասպարէզը, որ մեր օրէնսդիրները այնպիսի խոհեմութեամբ կողպել են նորա առաջ: Հեռու ինձանից գլանալու քահանային իւր անձնական քաղա-

քական կարծիքները ունենալու իրաւունքը, շիջուցանելու նորա մէջ հալրենասիրութեան բոցը և դարձնելու նորան, ինչպէս խիստ ազդու կերպով ասած են, քաղաքականութեան մի ներքինի: Թող իբրև քաղաքացի նա իւր խղճմտանքի համաձայն մասնակցէ քուէարկութեան և գործէ, բայց երբէք չ'վստահանայ մի կուսակցութեան շահերին ծառայեցնել այն բարոյական հեղինակութիւնը որ աւանդուած է իրան. այդ կ'լինէր ամենահաստատ միջոց այդ հեղինակութիւնը կործանելու:

Մի համեմատութիւն կ'պարզէ իմ միտքը: Ամենայն ժամանակակից ազգութեան մէջ երկու հիմնական հաստատութիւն կայ. զօրք և հասարակական դպրոց: Դորա հանդէս են գալիս իբրև անհրաժեշտ հասարակական կարիքներ: Արդ ոչ մի խոհեմ մարդ չ'կայ, որ չ'հասկանայ թէ ոչ մէկը ոչ էլ միւսը իւր դռները չ'պէտք է բանայ քաղաքական վիճաբանութեանց համար: Մի զօրք, որի առաջնորդները տրիբուններ դառնալին, կ'ենթարկէր երկիրը ամեն տեսակ արկածների, ոյժի ամեն տեսակ հարուածների. դպրոցները, եթէ ուսուցիչները մտցնէին նոցա մէջ այն բուռն խնդիրները

որ բաժանում են մեզ, գերդաստանի ազատութեան դէմ մի իսկական ոճիր կ'լինէին: Պահանջելով մեր զինուորներից և մեր դպրոցների ուսուցիչներից որ նոքա չ'միջամտեն քաղաքական վիճաբանութեանց, ոչ ոք խնդիրը այնպէս չէ հասկանում որ նոքա պէտք է հրաժարուին իրանց անկախութիւնից, հայրենասիրութիւնից, քաղաքացւոյ արժանաւորութիւնից: Արդեօք հարկ է ինձ ասել թէ եկեղեցին մի անհամեմատ աւելի բարձր շրջան է քան դպրոցը և զօրքը և որ խելագարութիւն է մտցնել եկեղեցւոյ մէջ կուսակցութիւնների կիրքերը և ատելութիւնները:

Յաւիտենականութեան հանդէպ է կացուցանում մեզ Եկեղեցին. սա խնդիրների վերայ մի օրուայ և մի ժամի տեսակէտից չ'է նայում, այլ տիրապետում է ժամանակի և մեր բոլոր անցաւոր պայքարների վերայ: Որքան երկրաւոր կեանքը առաւել կ'լանում է մարդոց, (և երբ է եղել այդ աւելի քան այժմ), այնքան աւելի կ'արեւոր է, որ մենք ամրացնենք այդ կեանքից բարձր այն անտեսանելի իրականութիւնները, որոնք երբէք չ'են անցնում:

Բացարձակը (absolu), որ յաւիտենականի մի այլ կողմն է, ահա այդ պէտք է հռչակէ Եկեղեցին. սա նայում է խնդիրների վերայ իրանց անմիջական յարաբերութեանց նկատմամբ դէպի Աստուած: Քաղաքականութեան շրջանը, ընդհակառակ՝ վերաբերականն է, շատ անգամ նոյն իսկ վերաբերականից էլ պակաս է. քաղաքականութիւնը վեր է առնում մարդկանց այնպէս ինչպէս նոքա են, և հանգամանքները այնպէս ինչպէս գտնում է նոցա, նա մշտենջանաւոր զիջումներով է ապրում, նա դաշնակցութիւններ է կազմում, որոնց միակ հիմքը մի ընդհանուր շահ է և որոնց մէջ դաշնադիրների բարոյականութիւնը մի երկրորդ կարգի խնդիր է: Մաքառումը սկսվում է, հետզհետէ սաստկանում է, պէտք է յուզել ամբոխները, առանց ժողովրդի կրքերի վերայ ազդելու գործը առաջ չի գնալ: Երեւակայեցէք կրօնը կուսակցութեանց այս դաշնաւորութեան մէջ խառնուած, այստեղ յարձակմունքներ կրելով, այնտեղ պաշտպանութիւն գտնելով այն մարդկանց մօտ, որոնք կրօնը մի խրտուիլակ են դարձնում, կամ մի կառավարութեան դրօշակ: Ահադ. դուք յա-

ճախ տեսել էք այդ և պատմութիւնը նոյն իսկ ամենակոյրերին ցոյց է տալիս, որ այն վաղանցուկ ոյժը, որ կուսակցութիւնները տալիս են կրօնին, տօկոսիքով տուժում է Եկեղեցին իւր իսկական Հեղինակութեան զոհաբերութեամբ:

Բայց մեզ կ'ասեն, քաղաքականութեան մէջ բարոյական խնդիրներ կան, որոնց կրօնը չէ կարող օտար մնալ: Ո՞վ է հերքում այդ: Ի հարկէ ոչ մենք: Մենք իսկոյն լիջեցնում էինք այդ: Արեգակի լուսոյ պէս պարզ է, որ քաղաքականութիւնը շոշափում է բարոյականութիւնը և շոշափելով նորան շատ անգամ սաստիկ վերքեր է հասցնում: Կուսակցութեան ոգւոյն յատուկ է թմբերեցնել խղճմտանքները: Հարցնողներ են եղել թէ որքան խելօք մարդիկ պէտք են որպէս զի նոցանից մի անմիտ ամբօխ կազմուի, կարելի է հարցանել, թէ որքան ազնիւ մարդիկ պէտք են, որպէս զի նոցանից անխիղճ մի դաշնակցութիւն կազմուի: Այս ինչ մարդը, որ անձնապէս անընդունակ կը լինէր գրծել մի խոստման, դիմել զրպարտութիւնների կամ սալառնալիքի, առանց խղճահարուելու ծափահարում է նոյնչափ ա-

տելի գործողութեանց, երբ սուք հաւանական են և ծառայում են իւր դատին: Շատ անձանց համար խնդիրն այն չէ թէ օրէնքը ոտնակոխ է եղած, այլ թէ ո՞վ է եղել զրծողը և ինչ նպատակով: Սա այն յաւիտենական առաժն է թէ միջոցները արդարացնում են նըպատակը, որ լոկ մի յայտնի ընկերութեան սկզբունք չէ, այլ պատկանում է բոլոր կուսակցութեանց, որոնք կուրացած են կրքով: Ես չ'եմ պահանջում որ կրօնը լուռ մնայ քաղաքականութեան անբարոյական գործողութիւնների առաջ. ընդհակառակը: Ես կամենում եմ, որ այդ տեսակ գործողութիւնները աւելի մեծ ոյժով լոյս աշխարհ հանելու համար, կրօնը չ'իջնէ քաղաքականութեան ասպարէզը, որովհետեւ եթէ կասկած լինի որ նա խօսում է, ոչ յանուն խղճմտանքի, այլ մի որ և է կուսակցութեան, նա միայն մի աւելորդ ձայն կ'առնայ մեր մաքառումների աններդաշնակ աղմուկի մէջ: Վեր առնենք մի երևելի օրինակ, որին միշտ պէտք է դիմել: Զ'կայ մեր մէջ մէկը, որ հիացած չ'լինի Յովհաննէս Մկրտչի վարմունքի վերայ Հէրովդէսի պալատում և այն անյողդողդ արիւթեան վե-

րայ, որով նա ասաց յանցաւոր արքային. «Ներելի չէ քեզ անել այն, ինչ որ անում ես»։ Բայց թող Յովհաննէս Մկրտիչը, փոխանակ խղճմտանքի մարգարէ լինելու, մի ժողովրդական տրիբուն լինէր և նորա բոլոր հեղինակութիւնը կ'տապալուէր որովհետեւ այդ ազդարարութեան ներքոյ դուք կ'նկատէիք մի քաղաքական նպատակ և մի կուսակցութեան յաղթութիւն։ Եւ արդ, ես չ'եմ դադարիլ ասելու նոցա, որոնք Եկեղեցին ներկայացնելու պատիւ և արտօնութիւն ունին. «Երբէք մի խառնէք դորան այն մաքառումների մէջ, որոնց նա օտար պէտք է մնայ։ Նորա մեծութիւնն և ոյժը այն է, որ նա յաւիտենական իրաւունքի և արդարութեան ձայնն է։»

Ժամանակ է մեր խօսքը վերջացնելու։ Եթէ մենք հաւատարմութեամբ թարգմանեցինք Յիսուս-Քրիստոսի միտքը, ձեզ համար դժուար չի լինիլ որոշել այն պարտաւորութիւնները, որոնք ծագում են դորանից։

Մի շփոթէք այն, կասեմ ձեզ, ինչ որ Քրիստոս անջատել է։ Բայց այն երկու շրջանների մէջ որ ներկայացնում է ձեզ, արէք այն

ինչ որ պէտք է անել։ Տուեցէք Կեսարին այն, ինչ որ Կեսարինն է և Աստուծոյն ինչ որ Աստուծունն է։

Կեսարը քաղաքային հասարակութեան անձնաւորումն է. Կեսարը այլ ևս, ինչպէս Յիսուսի ժամանակ, այն օտար և բռնակալական իշխանութիւնը չէ, որ նեղում էր Հրէաներին. ընդհակառակը դա է և աւելի ու աւելի պէտք է լինի Պետութիւն՝ որ խոստովանում է և հովանաւորում է ամէն մէկի իրաւունքները, ազգ՝ որ ինքն իրեն կառավարում է, հասարակութիւն՝ որ յարգում է խղճմտանքը և որ պահանջում է անհատից միայն այն, ինչ որ պէտք է տայ անդամը մարմնոյն, օրինակ՝ արեան կամ դրամի հարկը, օրինաց հնազանդութիւն, իւր ժամանակի և ոյժերի նուիրումն հասարակական օգտին։ Որոշել ճշգրտութեամբ այն, ինչ որ պատկանում է Կեսարին, ժամանակակից ոգւոյ ամենադժուար և ամենակարեւոր խնդիրն է. երբեմն Կեսարի մասը ահագին էր, Կեսարը ամենամեծ սեփականատէր էր, բացարձակ իշխող, նորանից էր ամէն ինչ սկիզբն առնում։ Յառաջագիմութեան հետ միասին նորա իրաւունքների

շրջանը սեղմուել է, անհատինը մեծացել: Պետութիւնը աւելի և աւելի ձգտում է հասարակութիւն դառնալ: Արդ, այս հասարակութեանը դուք պէտք է մատուցանէք ձեր մրտաւոր, ազնիւ և անձնուէր աջակցութիւնը: Շատ անգամ կարծել են, որ քրիստոնեայն պէտք է հեռու պահէ իրան մարդկային իրերից և հասարակական շահերից. եղել են այնպիսի ժամանակամիջոցներ, ուր հասարակութեան ապականութիւնը այն աստիճան մեծ էր, որ բարեպաշտ հոգիք այլ երազ չեն ունեցել քան երկինքը. բայց այս ճգնաւորութիւնը հաճելի չէ Աստուծոյն. դա պատճիռ է նոյն իսկ իւր էութեան մէջ և մի երեակայական կատարելութիւն: Մարդ լինելով, մենք պէտք է նուիրենք մեզ մարդկութեան. բոլոր ազնիւ, ընտիր, ազատամիտ դատերի փաստաբան պէտք է լինինք, յառաջադիմութիւնը այս բոլոր ձեւերով պէտք է թանգ լինի մեզ համար, և տարօրինակ բան կլինէր եթէ մենք, սպասելով որ ճշմարտութիւնը և արդարութիւնը մի օր հրաշալի կերպով ծաղկէին, անտարբեր մնայինք դոցա յաղթութեանց այս աշխարհում:

Բայց տալով հետաքին ինչ որ հետաքինն է, տուէք Աստուծոյն, ինչ որ Աստուծունն է. արդ Աստուծոյն պատկանածը ձեր ամբողջ հոգին է: Այդ հոգին նորա համար է ստեղծուած: Քրիստոս ասում էր Հրէաներին. «ցուցէք ինձ գգահեկան հարկին.» մենք կարող ենք նոյնպէս ասել «Յոյց տուէք ինձ մի մարդու հոգի, մենք նորա վերայ ցոյց կտանք Աստուծոյ պատկերը»: Մի պատկեր, որ յաճախ գունատ է, աղօտ, համարեա թէ ջնջուած աշխարհի և մեղքի ազդեցութեան ներքոյ: Նայեցէք սակայն. Աստուածային ծագման նշանները կարող էք զանազանել նորա վերայ և սուրբ Պօղոս կարող է յիշեցնել կռապաշտ Աթէնացոյց որ նոքա Աստուծոյն պատկանեալ ցեղից են: Տուէք Աստուծոյն ինչ որ Աստուծունն է. մատուցէք նորան այն ոգին, որ այնքան յաճախ խոնարհուել է մտաւոր կուռքերի առաջ, այն կոմքը, որ երկար ծառայել է լոկ ձեր սեփական բաղդին, այն սիրտը, որի վերայ իշխել է լոկ արարածը և որ գուցէ պղծուած է եղել անարժան կրքերով: Թող Աստուած ձեր ամենօրեայ գործունէութեան նպատակը լինի. մատուցէք նորան

այն «մտային ծառայութիւնը», որի մասին
խօսում է առաքեալը և որ ամենաազնիւ վաս-
տակն է, որին դուք ընդունակ էք. մօտե-
նում է այն օրը, երբ յաւիտենական Հայրենի-
քի մէջ նա կլինի ձեզ Համար միակ և իսկա-
կան արքայն և ուր ձեր վեհագոյն երջան-
կութիւնը կ'լինի տալ Աստուծոյն ինչ որ Աս-
տուծունն է:

1n. 304.

3174

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0029788

The image shows a full-page view of marbled paper, likely from an old book. The pattern consists of intricate, swirling, and wavy lines in shades of cream, light brown, and olive green. The overall effect is reminiscent of liquid being stirred or a natural stone pattern. On the right edge, there is a vertical strip of a different material, possibly cloth or leather, which is a light tan color with a fine, woven texture. At the bottom center, the number '3080' is printed in a dark, serif font.

3080